

Müasir ingilis dilində konversiya məhsuldar söz yaradıcı vasitə kimi

Elmira Məmməd qızı Əliyeva

ADU-nun İngilis dilinin qrammatikası kafedrasının baş müəllimi

E-mail: elmirahaliyeva@yahoo.com

Rəyçilər: p.ü.f.d., dos. F.Ə. Rzayeva,
filol.ü.f.d., dos. Ş.Ə. Əliyeva

Açar sözlər: konversiya, morfoloji konversiya, sıfır derivasiya, sintaktik çoxfunksiyalılıq

Ключевые слова: конверсия, морфологическая конверсия, нулевая деривация, синтаксическая полифункциональность

Key words: conversion, morphological conversion, zero derivation, syntactic multifunctionality

Müasir ingilis dilinin söz ehtiyatı müxtəlif tarixi dövrlərdə müxtəlif vasitələr hesabına zənginləşmişdir. Buna görə də, müasir ingilis dilində söz yaradıcılığını tədqiq edərkən ilk növbədə ingilis dilində mövcud olan vasitələrdən istifadə edərək söz düzəlməsini nəzərdən keçirmək lazımdır. Müasir ingilis dilində ən məhsuldar söz yaradıcılığı vasitələrindən biri də konversiyadır. Bu məqalədə bizim əsas məqsədimiz müasir ingilis dilində konversiya hadisəsini tədqiq etməkdir.

Konversiya ingilis dilinin bir çox funksional üslubları üçün xarakterikdir. Konversiya (conversia) sözü latın sözü olub dəyişmək deməkdir. Bu termini ilk dəfə məşhur ingilis dilçisi Henry Suit işlətməmişdir [9].

Konversiya ilə bağlı problemlərdən biri onun söz düzəldici vasitələrin hansı növünə aid olmasıdır. L.Blumfeld, H.Marçand onu sıfır morfem vasitəsilə yeni sözün düzəlməsi adlandırmışlar. A.S.Smirmitski onu morfoloji vasitələrlə yeni söz yaradıcılığı [2, 71], qərb dilçiləri isə “sıfır derivasiya” [7, 295] adlandırmışlar.

O Jespersenin fikrincə, konversiyanın yaranma səbəbi ingilis isim və feillərinin formal oxşarlığıdır. Görkəmli dilçi bu hadisəni “ingilis unikalıyası” adlandırmışdır, çünki şəkilçilərin reduksiyası prosesi bu dil üçün tipik idi [6, 152-153]. Lakin H.Marçand O.Jespersenin bu fikri ilə razılaşmayaraq belə bir fikir irəli sürmüşdür: birincisi, bu hadisə ingilis unikalıyası adlandırılı bilməz, çünki konversiya hadisəsinə təkcə ingilis dilində deyil, bir çox german dillərində, rus dilində, hətta sanskrit dilində də rast gəlmək olar. İkincisi, konversiya hadisəsinin yaranması XIII əsrə təsadüf edir. Bu zaman ingilis dilində son saitin reduksiyası hələ müşahidə edilməmişdi [7, 295].

Konversiya hadisəsi feil və isimlərin söz düzəldici vasitəsi kimi ingilis dilində XIII əsrdən başlayaraq yaranmışdır. Bu orta ingilis dili dövründə flektiv sistemin dağılması ilə yaranmışdır. Məsdərin şəkilçisinin yox olması nəticəsində eyni kökdən olan isim və feillərin fonetik cəhətdən oxşarlığı konversiyanın yaranmasına səbəb olmuşdur.

Sonra isimlərdən feillər və feillərdən isimlər düzəlməyə başladı. 1150-ci illərdən sifətlərdən feillərin, daha sonra isə XIII-XIV əsrlərdə zərf və nidalardan feillərin konversiya yolu ilə düzəlməsi prosesi başladı. Fleksiyaların yox olması nəticəsində ingilis dilində yaranan qrammatik omonimiyalar konversiyanın inkişafına yol açdı.

Qeyd etmək lazımdır ki, Şekspir dövründəki isim, sifət və zərfdən şəkilçisiz feillərin dü-

zəlməsi hadisəsinə yeni ingilis dili dövründəkindən çox rast gəlinir. Məsələn, Şekspirin əsərlərində “*Will you pleasure me*”, “*This day will gentle his condition*” kimi nümunələrə rast gəlmək olur. Bu prosesin nəticəsində şakilçi ilə düzələn feillərlə yanaşı şakilçisiz, konversiya vasitəsilə yaranan feillər ingilis dilində qərarlaşmağa başladı.

Konversiyanın söz düzəltmə üsulu kimi inkişafında geri söz düzəltmə (backformation) prosesinin də rolu böyük oldu. Bu prosesin təsiri ilə, məsələn, isimdən (*wing*) – “*ed*” suffiksinin artırılması yolu ilə düzələn *wingled* sifəti sonralar feil kimi işlənməyə başlamışdır.

XV əsrdə isimlərdən və sifətlərdən konversiya yolu ilə feillərin düzəlməsi prosesinin yavaşması, əsasən ingilis dilində alınma sözlərin artması hesabına baş vermişdir.

Beləliklə, konversiya prosesi nəticəsində bir nitq hissəsindən heç bir şakilçi əlavə edilmədən başqa bir nitq hissəsi düzəlir. Məsələn, *hammer (n)* – *çəkic- to hammer (v)* *çəkilə işləyərək pul qazanmaq*.

Qeyd etmək lazımdır ki, konversiya hadisəsinə bir çox dillərdə rast gəlmək olur. Lakin ingilis dilində bu proses daha geniş yayılmışdır. Bunun əsas səbəblərindən biri kimi, müasir ingilis dilində bir çox nitq hissələrinin morfoloji göstəricilərinin demək olar ki, yox olmasını göstərmək olur.

Müasir ingilis dilində konversiya hadisəsi İ.V.Arnoldun “Müasir ingilis dilinin leksikologiyası” əsərində daha ətraflı tədqiq edilmişdir. Konversiyanı leksik-qrammatik vahid hesab edən dilçi bu hadisəni belə izah edir: “*Her voice silenced everyone else (Snow)*” nümunəsində *silence* “sakitlik, sükut” sözü artıq ingilis dilində isim kimi mövcuddur. Bu sözdən heç bir şakilçi əlavə etmədən başqa bir nitq hissəsi (feil-sakitləşmək, sakitləşdirmək) yaranmışdır. Onların distribusiyası bir qədər fərqlidir. Belə ki, *silence* feili bir tərəfdən keçmiş zamanın formal əlaməti olan “-ed” suffiksini qəbul etmiş, digər tərəfdən isə cümlədə sadə feili xəbər funksiyasını icra etmişdir”. İ.V.Arnold *silence (n)* və *silence (v)* arasındakı fərqi morfoloji, sintetik və semantik olduğunu qeyd edir. *Silence (n)* və ondan konversiya yolu ilə düzələn *silence (v)* qrammatik cəhətdən fərqlidir. Bu zaman yeni paradigma yaranmışdır, feil sintetik funksiya və yeni məna qazanmışdır [1, 25].

R.S.Ginzburqun təsnifatında konversiya sözlərin daha çox fonetik identifikasiyası (eyniləşdirilməsi) nəticəsində yaranmışdır [5, 127].

XIX əsrin sonlarında konversiyanın tədqiqi genişlənmişdir. R.Morris konversiyanın eyni sözün cümlədə müxtəlif pozisiyada işlənməsi nəticəsində yaranması fikrini irəli sürmüşdür. Onun fikrincə, sözlərin hansı nitq hissəsinə malik olması sintaktik meyarlar əsasında müəyyənləşir. Onun fikrincə, eyni söz cümlənin bir hissəsində isim, başqa bir hissəsində isə feil və ya sifət kimi işləyə bilər. R.Morrisin bu fikri sonradan bir sıra qrammatistlərin diqqətini cəlb etdi [8, 22].

Konversiyanın tədqiqinə öz töhvəsini verən alimlərdən biri də görkəmli ingilis dilçisi H.Suit olmuşdur. H.Suitin konversiyaya münasibəti iki xüsusiyyəti ilə fərqlənmişdir: bir tərəfdən, o, konversiyanın sintaktik çoxfunksiyalılığı fikrini dəstəkləyir, digər tərəfdən onun fikrincə, konversiya sintaktik-morfoloji söz düzəldici prosesdir [9, 126].

Konversiyanı tədqiq edən alimlərin bəziləri onu metanimiya ilə əlaqələndirirlər. Dilçilər konversiyanı semiotik işarə hesab edirlər. Bu zaman bir semiotik işarə digərinin yerinə işləyə bilmək imkanı qazanır. Konversiya hadisəsi zamanı, yəni sözə heç bir dəyişiklik etmədən bir nitq hissəsindən digəri düzələn zaman yeni söz aid olduğu nitq hissənin şakilçi və formasını daşımağa başlayır. Məsələn: *To bloom –blooms, to break – a break*;

Məşhur ingilid dilçisi L.Bauerin konversiya haqqında fikirləri də maraqlıdır. Konversiya hadisəsinə sözün qrammatik formasının dəyişməsi hesab edən dilçi konversiyanın aşağıdakı

növlərini müəyyənləşdirmişdir: $N > V$; $V > N$: $Adj > N$; $Adj > V$; Məsələn: $N > V$ – *to water, to vacation, to bridge, to mail*;

$V > N$ – *a call, a command, a spy, a guess*;

$Adj > N$ – *a creative, a daily, a regular, a crazy*;

$Adj > V$ – *to dirty, to empty, to open, to better*; [4, 229-230].

H.N.Babiçə görə konversiya müxtəlif nitq hissələrinə aid olan və heç bir leksem qəbul etməyən sözlərin fonetik identifikasiyasıdır [3, 57-58].

Müasir ingilis dilində konversiya hadisəsinin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, eyni cür yazılan və tələffüz edilən sözlər müxtəlif nitq hissələrinə aiddir. Məsələn: *round (n)* “çevrə” - *round (v)* “yuvarlaqlaşdırmaq”.

Müxtəlif nitq hissələrinə aid olan, eyni cür tələffüz edilən və yazılan bu sözlərin hansının əsas, hansının alınma söz olduğunu müəyyənləşdirmək çox vaxt çətin olur. Bu məsələdə dilçilər arasında fikir yekdilliyi yoxdur. Lakin dilçilər konversiya yolu ilə düzələn sözlərin, əsasən, iki qrupunu fərqləndirirlər. Bunlara isimlərdən konversiya yolu ilə alınan feillər və feillərdən düzələn isimlər daxildir.

Məqalənin aktuallığı. Müasir ingilis dilində konversiyanın məhsuldar söz yaradıcı vasitə kimi tədqiqi müasir dövrdə maraq doğuran mövzulardan olaraq, aktual əhəmiyyət kəsb edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Bu məqalədə H.Suit, R.İ.Ginzburq, L.Bauer, H.Babiç və digərlərinin konversiya ilə bağlı nəzər-nöqtələri tədqiqata cəlb edilmişdir və bu da məqalənin elmi yeniliyini şərtləndirir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Bakalavr və magistr pillələrində təhsil alan tələbələr, müəllimlər, eləcə də dil öyrənənlər bu məqalədən həm nəzəri, həm də praktik baxımdan yararlanı bilər.

Ədəbiyyat

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка, М.: Высшая школа, 1986, 259 с.
2. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка, М.: Литературы на иностранных языках, 1956, 260 с.
3. Babich G.N. Lexicology. A Current Guide, Yecateringburg. Moscow: Ural Publishers Great Bear, 2005, 176 pp.
4. Bauer L. English Word Formation, Cambridge.: Cambridge University Press, 2002, 311 pp.
5. Ginzburg R.S. A Course in Modern English Lexicology. M.: Vysshaya Shkola, 1979, 269 pp.
6. Jespersen O. A modern English Grammar on historical principles, London.: G.Allen & Unwin. Copenhagen: K.Munbesgaerd, 1954, 470 pp.
7. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation, A Synchronic-Diachronic Approach, 2nd ed. Munchen: C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1976, 547 pp.
8. Morris R. English Grammar, London.: Macmillan, 1886, 126 pp.
9. Sweet H. New English Grammar. Logical and Historical. London: Oxford University Press, 1930, 499 pp.

Э.М. Алиева

Конверсия в современном английском языке как продуктивное средство словообразования

Резюме

Эта статья посвящена явлению конверсии, которое является одним из наиболее продуктивных средств словообразования в английском языке.

Хотя это словообразовательное средство стало использоваться в XIII веке благодаря сокращению гласных и изменениям в языке, его исследование восходит к концу XIX века. Некоторые лингвисты называют конверсию словообразовательное средство с нулевым морфемом, другие называют это морфологическим средством словообразования, другие-нулевым производным.

В этой статье мы попытались проанализировать конверсию как продуктивное средство словообразования в современном английском языке.

E.M. Aliyeva

Conversion in modern English as a productive means of word-formation

Summary

This article has been dedicated to the phenomenon conversion which is one of the most productive word forming means in English.

Although this word formation means began to be used in the XIII century thanks to the vowel reduction and changes in the language, its investigation dates back to the late XIX century. Some linguists call it word forming means with zero morphem, others call it morphological means of word formation, the others zero derivation.

In this article we tried to analyze conversion as a productive means of word formation in Modern English.

Redaksiyaya daxil olub: 29.10.2019